

Prof. dr. Tom Claes is verbonden aan de vakgroep wijsbegeerte en moraalwetenschap te Gent. Hij doceert onder andere de cursussen seksuele en relatie-ethiek en hedendaagse ethiek: anglo-amerikaanse traditie. Daarnaast is hij medewerker van het Centre for Ethics and Value Inquiry (CEVI), eveneens gebaseerd te Gent. Zijn academisch werk spitst zich vooral toe op het domein van de seksuele ethiek.

CV: Professor Claes, bedankt om bereid te zijn voor een interview in het kader van de speciale editie van Ethiek en Maatschappij ter ere van professor Jaap Kruithof. Heeft u nog lessen gevolgd bij Jaap Kruithof? Zoja, hoe waren die, en wat heb je daarvan opgestoken?

Tom Claes: Ik heb veel lessen gevolgd bij Jaap Kruithof. Vanaf m'n eerste kandidatuur tot m'n tweede licentie volgde ik elk jaar een of twee cursussen bij hem. Ik kan misschien beter iets zeggen over welke indruk Kruithof maakte op studenten. Om dat goed uit te leggen, kan ik misschien eerst iets zeggen over hoe de vakgroep er toen uitzag, hoewel die niet bestond in de vorm waarop we hem nu kennen. Nu loopt er redelijk veel volk rond in onze vakgroep, 60 of 70 man. Toen was de groep ten eerste veel kleiner. Je had misschien een prof of vier, vijf, met hier en daar wel wat assistenten, maar dat was het dan. Ten tweede was er voor een stuk meer afstand, deels omdat al die mensen allemaal echt figuren waren. Ze hadden allemaal een centrale rol in de maatschappij. Denk maar aan de stem in het maatschappelijk debat van Kruithof, Vermeersch, Van den Enden, Apostel etc. Daarnaast waren ze echt imposante mensen, die bovendien wel wat discussies hadden met elkaar. Op vele vlakken waren ze het fundamenteel oneens. En als student werd je daarin meegezogen. Er was dus een grote achting voor de professoren, en daarbij ook meer afstand.

Jaap Kruithof was een van de meest markante figuren in die groep. Om een aantal redenen maakte hij het meeste indruk op studenten. Ten eerste omdat z'n cursussen, toch zeker in het begin, verschrikkelijk moeilijk waren. In eerste kandidatuur hadden we de *Ethicologie* als cursus. En de *Ethicologie* is een fantastisch boek, daar blijf ik bij. Daarin beschrijft hij het morele fenomeen en het idee van de moraalwetenschap op heel analytische wijze. Eigenlijk is dat een heel lange oefening in een expliciterende definitie van het morele fenomeen, met als nadeel voor de student, dat je dat van buiten moest kennen. In februari kregen we dan een eerste examen over de eerste twee hoofdstukken van de *Ethicologie*. En wee uw gebeente als je dat eigenlijk niet vanbuiten kende. Nu zei hij zelf dat je dat niet vanbuiten moest kennen. En hij werd daar heel geïrriteerd door als iemand zei dat je voor hem iets van buiten moest kennen. Maar om op veilig te spelen, moest je het zo goed kennen, dat je het eigenlijk van buiten kende. De examens zelf waren even indrukwekkend, ook weer omdat hij zo imposant was.

Ik herinner me bijvoorbeeld nog iets van dat eerste examen. Tot begin februari heb ik daar dus aan zitten blokken tot ik er onnozel van werd, en ik dacht: als ik hier faal, zal het waarschijnlijk voor de rest van m'n carrière noppes zijn. Op dat eerste examen komen we met twee binnen. Nu is dat niet meer zo, nu verloopt een mondeling examen tussen de professor en een student, en de student moet alles samenvatten. Wij moesten met twee of drie binnen voor dat mondeling, en op dat moment voelde je je heel klein. Mijn medestudent, die later in de coulissen verdween, werd daar toen vakkundig onderuitgeschoffeld door Kruithof. Die had niet alleen gezien dat die jongen zijn cursus niet echt kende, maar ook dat hij zijn haar zelf knipte. (lacht) Je moest toen sterk in je schoenen staan, om het op zo'n examen te halen. Een examen zoals bij Kruithof, dat kun je

je nu niet meer voorstellen. Dat is een heel andere prof-studentenrelatie dan nu. Nu wandel je gewoon binnen bij de professor als je iets nodig hebt.

Nu, dat is uiteraard een indruk die Kruithof maakt op iemand uit de eerste kandidatuur, die sowieso al serieus onder de indruk is, door zijn aanwezigheid in de vele discussies die toen op televisie getoond werden. Later is dat wel verbeterd. De volgende jaren hebben wij nog cursussen gehad van hem, maar om eerlijk te zijn vond ik het dan wat minder. In 2de kandidatuur kregen we *Arbeid en lust*, wat ook een schitterend boek was. Maar later kregen we onder andere het manuscript van wat later bekend zou worden als *De mens aan de grens*. En toen was hij me alleszins een beetje verloren.

CV: Komt dat niet omdat hij een breuk veroorzaakte in *De Mens aan de Grens*, doordat hij daar sterk uithaalt tegen het antropocentrisme? Schoffeerde hij zijn oude gezellen in humanistische cirkels daar niet?

Claes: Hij schreef dat niet om mensen te schofferen, verre van. Hij was er wel van bewust dat hij ze schoffeerde, maar *De mens aan de grens* was daar duidelijk niet voor geschreven. Zowel vanuit theoretisch als vanuit geëngageerd perspectief, besloot hij dat boek te publiceren. Theoretisch zag je op dat moment in de vakgroep, en in de maatschappij toen een aantal discussies gevoerd worden, bijvoorbeeld over waarderingen. Etienne Vermeersch, toen ook professor hier, dacht over waarderingen vanuit een verlicht antropocentrisch kader. Dat stelt dat de mens zelf z'n waarden creëert, wat dus, hoewel er altijd een welbegrepen eigenbelang meespeelt, een radicaal subjectivisme is. Kruithof kon absoluut niet om met dat soort positie, omdat hij daar de mogelijke negatieve maatschappelijke en morele gevolgen van zag, en de positie zelf vond lijden aan een intellectueel deficit. Dat deficit vond hij stemmen uit het veronachtzamen van de objectieve pool van de waardering. Uiteraard is de waardering deels subjectief, dat stond ook in *De Zingever*, maar die objectieve pool kan je niet vergeten. Sommige objecten en toestanden zijn immers van die aard dat je niet anders kunt dan, rationeel en menselijk gezien, ze een extreem hoge waarde geven. Dit omdat ze, voorzover ik het me herinner, voorwaarden zijn van het menselijk bestaan. De aarde is daar een voorbeeld van. Zonder de aarde kan het menselijk leven niet bestaan, waardoor je de aarde wel moet een hoge waarde geven. Moest er een andere planeet zijn waar we op kunnen wonen, zou die waarde wel wat verminderen, maar die is er niet. Dus je kunt aannemen dat bepaalde dingen een heel hoge waarde hebben en niet anders kunnen dan een hoge waarde hebben.

Dat soort van intellectuele discussie op heel theoretisch niveau met mensen als Vermeersch en Van Den Enden vertaalde zich op dat moment, in de jaren 80, in een ecologische problematiek. Toen kwam de groene beweging op, en Kruithof wou dat denken van de groene beweging filosofisch gaan ondersteunen, omdat een links maatschappelijk actief engagement volgens hem die dingen moest in rekening nemen. Uiteraard moet de linkse beweging de economie bestuderen, maar de thema's van de arbeidersbeweging moesten en zouden aangevuld worden. In dat opzicht kan men *De mens aan de grens* zien als een maatschappelijk pamflet. Dat hij daarmee wou die zaken in gang zetten, kan ik perfect begrijpen. Daarnaast is er een ander aspect in dat boek wat men niet kan vergeten. Hij begon immers, in de lijn van Apostel, te pleiten voor een betrokkenheid, die voor ons overkwam als een soort van atheïstische religiositeit. Een religiositeit, die niet gericht is op de betrokkenheid tot God, maar op de betrokkenheid tot de aarde. De mens is fundamenteel een betrokken wezen. Kruithof's betrokkenheid had

dus een serieuze ecologische dimensie. In zekere zin is hij mij daar verloren, in intellectueel opzicht dan. Vermeersch publiceerde later, in 1988 *De ogen van de Panda*, wat eveneens de milieuproblematiek behandelde, maar die twee zijn zoals te verwachten erg verschillend in de uitwerking. Wat Kruithof wel bleef doen is die uiterst cruciale synthese tussen het maatschappelijk engagement, het denken over de sociaal-maatschappelijke historische contexten om over morele fenomenen na te denken. Dit is iets wat voortleeft bij academici. We mogen de belangrijke dingen, zoals maatschappelijke thema's, niet uit het oog verliezen als we aan filosofisch werk doen. En hoewel het moeilijk is, moeten we de mens terug in die analyse brengen.

CV: Filip Buekens, filosoof uit Leuven, heeft op z'n blog op filosofie.be een interview van Jaap Kruithof, waarin Kruithof betoogt dat het gezin een imperialistische staat van de ouders is, fel bekritiseerd. Dit wekt de vraag op: komt Jaap Kruithof op ons niet teveel over als een kind van de jaren '60, om z'n concrete punten nog serieus te kunnen nemen?

Claes: Ja, en die breuk ontstond al deels in onze generatie, die van begin jaren 80, maar uiteindelijk beseften we wel dat wat hij zei belangrijk is, zowel omwille van het analytisch vermogen als omwille van de maatschappelijke relevantie van zijn werk. Beide zijn trouwens diep beïnvloed door z'n marxisme. Toch zat er in zekere zin al een breuk in. Een van de dingen die hij soms vroeger zei was: als je student bent, zijn er twee dingen die je moet gezien hebben: Parijs en de binnenkant van een politiecombi. Dat klinkt nu nogal van de pot gerukt. Ik herinner me een discussie, toen ik al afgestudeerd was, tussen Kruithof aan de ene kant en studenten rechten aan de andere kant over een kwestie die ik me niet meer herinner. Kruithof sprak toen: (Imiteert Nederlands dialect) 'Ja, die jongens komen niet meer op straat hé. Ze doen niets meer. Waar is hun engagement?' Waarop een van die studenten zei: 'We hebben bij de Raad van State een verzoekschrift ingediend om een aantal zaken te veranderen, en kijk, die zijn nu veranderd, zonder dat we moesten op straat komen. We hebben dat via de wet gedaan' Uiteraard had Jaap een indrukwekkend temperament, maar de vraag blijft wat efficiënter is: met blauwe plekken in een combi zitten of bij de raad van state gaan. Nieuwe tijden creëren nieuwe vormen van actie. In die zin is er wel een generatiewissel. Dat betekent niet dat Kruithof een kind van de jaren '60 was. Hij bleef immers voeling houden met, en steun geven aan progressieve, niet-partijpolitieke bewegingen. Daar kunnen we hem enkel maar voor bewonderen, denk ik. Heel vaak waren de dingen die hij zei te simplistisch. Zoals bijvoorbeeld eens in een rokerig, zoals dat toen gebruikelijk was, auditorium E in de Blandijn, voor 600 man. Toen wees hij naar iemand en begon hij van (imiteert Nederlands accent) 'Jij daar, ja, jij, met het rode hoedje. Heb jij al eens snijbloemen gekocht? Ja? Nou, dan bent u een moordenaar. U vermoordt bloemen, mevrouw.' En zo ging hij maar door. Dat was dan een minder moment.

CV: U bent professor seksuele ethiek. Was uw interventie denkbaar geweest zonder de interventie van Jaap Kruithof en Jos Van Ussel in de jaren '60 in het maatschappelijk debat in Vlaanderen?

Claes: (Kordaat) Nee. Absoluut niet. De richting moraalwetenschap werd in het academiejaar 1963-1964 opgericht, om een wetenschappelijk gefundeerde studie van het morele fenomeen op te zetten. Dit met de bedoeling een wetenschappelijk gefundeerde moraal te formuleren. Een wetenschappelijk gefundeerde moraal die meer is dan sim-

pelweg feiten in, normen uit, produceren. Op dat moment, in 1963, was de seksuele malaise enorm. Van Ussel en Kruithof, voornamelijk Van Ussel, hebben op dat moment een studie gepubliceerd over het seksuele leven van de student: *Jeugd voor de muur*. En de impact daarvan was gigantisch. Een bewijs daarvan is de maatschappelijke storm die losbarstte naar aanleiding van het televisiedebat waar Kruithof op het einde voorbehoedsmiddelen verdedigt. Dat zijn prachtige beelden. En vanuit die gebeurtenissen ontstond een draagvlak voor het vak seksuele ethiek. Nu, tussen Van Ussel en Kruithof was het soms een moeilijke relatie, maar op dat vlak waren ze wel samen een team. Eerlijkheidshalve moet ik ook zeggen, de persoon die Van Ussel opgevolgd heeft, Bob Carlier, is eveneens een monument. Carlier heeft veel geschreven, maar was eerder een activist. Ook hier weer vanuit de overtuiging dat je die dingen niet kunt scheiden. Zo kreeg men bijvoorbeeld in de lessen de mogelijkheid te discussiëren met een prostituee, of de voorganger van Sensoa te bezoeken. Eigenlijk moeten we dat terug invoeren in volgende jaren. Er werd daar baanbrekend werk verricht, ook weer vanuit de humanistische gedachte, dat de gehele mens moet verzorgd worden.

CV: Zijn er nog accenten van Jaap Kruithof te merken in de seksuele ethiek? Of is dat volledig weggetaan?

Claes: Nee. Seksuele ethiek is nog veel meer gericht op het praktische. Ik vind theoretische ethiek wel interessant, maar het is geen evidentie om daar praktische resultaten uit te halen. Ik heb de laatste jaren veel meer een soort van sociaal-historisch overzicht gegeven. Een achtergrondkader om te tonen hoe moderne seksualiteit ontstaan is, om dan de studenten zelf de situatie te laten evalueren. Dat is niet louter geschiedkundig, maar de historische inslag is er wel: bepaalde fenomenen moet je in hun maatschappelijk-historische context plaatsen om de impact ervan te kunnen zien op de seksuele agenda. Over een louter theoretisch kader omtrent prostitutie bvb. kan je wel discussiëren, maar wat levert dat op? Je moet kijken naar de concrete redenen en maatschappelijke contexten waarin dat fenomeen zich voordoet. Dat is een methode die hier al langer toegepast wordt, door Van Ussel, Carlier en Commers. En er zijn heel veel contexten waarin prostitutie zich voordoet: seksuele hand- en spandiensten, sekswerk tegen betaling, acteren in pornografie, etc. Simplistische theoretische modellen kunnen de situatie nooit zo volledig verhelderen: denk bijvoorbeeld aan een aantal prostitutienetwerken in de Caraïben, waar prostituees zich verenigen om het recht op te eisen om naar hier te komen, omdat hier meer geld zit. Op zo'n nuance kan je niet inspelen als je je applied ethics enkel uit de theorie haalt. Je moet aandacht hebben voor het maatschappelijk-historische, anders mis je zoveel. Jaap Kruithof zou waarschijnlijk wel een probleem hebben met het ontbreken van een systematiek, maar hij zou zich zeker kunnen vinden in de aandacht voor maatschappelijke contexten.

CV: Zou Jaap Kruithof zich vinden in de manier waarop hedendaagse Westerse seksualiteit beleefd wordt, in vergelijking met de jaren 60 en ervoor?

Claes: Dat is een speculatieve vraag, en moest ik een vroegere premier zijn, dan zou ik daar niet op geantwoord hebben. Dat is natuurlijk niet wat Kruithof zou zeggen. Ik denk dat, als hij er iets zou over zeggen, hij dezelfde argumenten zou aanhalen als die van Ronald Commers in z'n boek *De val van Eros*. Daar betoogt Commers dat de seksuele revolutie voor een groot gedeelte gefaald is, ze heeft haar objectieven niet gehaald. Er is een schijnpacificatie van een deel van de vrouwenbeweging, dat zich uit in vreemde

meningen als: ‘Wij eisen het recht op om bloot op de affiche te gaan staan. Kijk hoe roldoorbrekend we wel zijn.’ Terwijl ze natuurlijk zichzelf in een rol duwen. Ronald Commers legt dat heel knap uit in z’n boek. En nogmaals: je moet die maatschappelijke contexten in het oog houden. Er zijn onevenwichten op basis van gender. Er blijft armoede die mensen in prostitutie drijft in de wereld. Er is een bepaalde overconsumptie van het seksuele, en die overconsumptie maakt mensen niet noodzakelijk gelukkig. Ik denk dat Kruithof zijn ideeën daar zouden bij aansluiten. Ik heb daar een veel meer libertaire houding tegen, maar hoe langer hoe meer zie ik de noodzaak van nuancering daarin. Ik denk dat hij in de lijn zou argumenteren van dat het een goede zaak is dat voorbehoedsmiddelen vrij toegankelijk zijn, dat de wetgeving rond seksualiteit verbeterd is, en homoseksualiteit erkend. Die zaken zijn allemaal heel positief, evenals bvb. de erkenning van seksuele identiteiten of de notie van seksueel burgerschap, die zou hij een goed hart toedragen. Hij zou er echter zeker op wijzen dat het kapitalisme veel resistenter is, en geniepiger werkt dan mensen zoals Marcuse en andere sociale wetenschappers beseffen. Eveneens op het feit dat er nu een mogelijk vals bewustzijn van mensen is, omdat ze denken dat ze gelukkig zijn als ze kunnen consumeren. Commers argumenteert dat ook herhaaldelijk, en daar valt wel iets voor te zeggen, hoewel ik daar niet zo sterk in meega. Koen Raes heeft daar ook over geschreven, maar dan meer toegespitst op de ethische kant van de zaak. Zijn interventie heeft in het debat rond seksualiteit sterke invloed gehad.

Kruithof zou alleszins benadrukt hebben, dat het wel goed is om meer vrijheid te hebben, en dat we daarvoor moeten blijven knokken, maar daarbij de kanttekening gemaakt hebben dat sommige nieuwe belevingen niet zo positief zijn. Denk bijvoorbeeld aan het debat over seksualisering, met mensen als Ariel Levy of Myrthe Hilkens. Mensen moeten het recht krijgen om zelf dingen te doen, en als ze dat recht gebruiken om naakt op het net te staan, mij goed, maar is dit niet arm? En dat vind je, iets wat me altijd verbaasd heeft, zelfs terug in Jeugd voor de muur, in de jaren ‘60 dus. Op een bepaald moment heeft hij, of Van Ussel, het over masturbatie. Ik ken de exacte woorden niet meer, maar op een bepaald moment zegt hij iets in de trant van: nu krijgen de mensen de vreze godsover zich afgekondigd als ze masturberen, maar er is daar eigenlijk geen probleem mee. Er is niet altijd een partner aanwezig, het is ook handiger, je kunt dat thuis doen, je hebt er niet meer volk voor nodig, kwalitatief produceert het heel vaak het beste orgasme, en dat soort dingen. Maar op een bepaald moment schrijft hij ‘Maar het is toch een beetje arm, om datgene de ander te onthouden waarvoor dat bedoeld is.’ Dus aan de ene kant was hij roldoorbrekend, maar aan de andere kant had hij wat problemen met masturbatie. Niet dat hij dat veroordeelde, maar het moet toch in een sociale interpersoonlijke context gelegen zijn. Die context konden de studenten op dat moment niet hebben, dus ik denk niet dat dat een tactische keuze was, maar een stukje van z’n levensbeschouwing. Nu, zonder zijn maatschappelijk werk over thema’s als abortus en anticonceptie, het huwelijk, de impact van de kerk op de moraal, etc. zou Vlaanderen niet zover staan. Dat geldt eveneens voor mensen als Vermeersch, Commers, Raes of Carlier. Alle respect dus.

CV: U heeft een doctoraat gemaakt over de relatie tussen antropologie en ethiek. Zowel Leo Apostel als Jaap Kruithof vonden antropologie onontbeerlijk voor de fundering van een ethiek. Denkt u dat *de Zingeveer*, dus het project van Kruithof om een antropologie vanuit de zingevende mens op te bouwen het gehaald heeft in de algemene antropologie en wetenschap of is dat op een zijspoor geraakt?

Claes: Nee, maar als Kruithof die eerste twee boeken, *de Zingeveer* en de *Ethicologie*, in het Engels gepubliceerd had, had dat een serieuze impact kunnen gehad hebben. Nu is het belang daarvan jammer genoeg heel lokaal. Voorzover ik dat zag, is er in de antropologie op sommige stukken een evolutie geweest naar meer postmodernisme, meer relativisme, maar hier verschil ik waarschijnlijk van mening met Rik Pinxten. Kruithof zou net van mening geweest zijn dat de antropologie meer wetenschappelijk moet zijn. Terwijl ze net minder wetenschappelijk geworden is. Dat is omwille van de subjectivistische turn, zoals ik dat noem, waar het belangrijk is om de wereld te onderzoeken vanuit het standpunt van de ander of iets dergelijks, terwijl die eigenlijk nooit bereikbaar is, en meer van dat soort dingen. Daarmee hebben ze deur wagenwijd open gezet voor een kwalijk postmodernisme. Nu, in mijn doctoraat probeerde ik een kritiek te formuleren op hoe wij een aantal ethische categorieën exporteren en gebruiken als descriptieve categorieën om het ethische te identificeren. Die categorieën zijn echter in belangrijke mate contingent-historisch, eerder dan noodzakelijk menselijk, omdat ze te maken hebben met een specifiek type. En als dat het geval zou zijn, dan zit er al een fout op het niveau van het feiten verzamelen omtrent niet-Westerse ethieken. Immers, als het model waarin je feiten probeert te plaatsen contingent is, eerder dan universeel, dan mis je veel van de situatie. Ik maakte in belangrijke mate een plausibiliteitsargument, waar ik probeerde een argument in de literatuur voor te vinden. Ik zocht naar dat soort modellen in de ethische literatuur, door ze vanuit de moraaldescripties te traceren.

Toen ik m'n doctoraat moest verdedigen, was Kruithof niet echt goed gezind. Hij heeft me toen serieus het vuur aan de schenen gelegd. Een aantal van die vragen waren niet alleen verdomd goed, ze waren ook precies de vragen die ik niet wilde dat hij ze stelde, omdat ze de zwakke punten van m'n doctoraat heel scherp naar voren brachten. Ik heb daar dan wat kunnen rond gaan. Daarbij vroeg hij me waarom ik een aantal bronnen niet gebruikte. Een artikel van mijn promotor, Etienne Vermeersch, bijvoorbeeld, over de definitie van cultuur. Of een aantal zaken van Rudolf Boehm, die hier ook les gaf, over religie en de filosofische achtergrond ervan. Of zijn 'boekje over ethiek', zoals hij z'n *Ethicologie* noemde. Daar heb ik waarschijnlijk iets op geantwoord van: 'Ja, voor je punt te maken, selecteer je uiteraard iemand uit de literatuur die internationaal erkend wordt als beste voorbeeld van die positie, en daar argumenteer je tegen.' Dat begreep hij wel. Nu, een probleem dat ik misschien had, was dat ik de *Ethicologie* zelf een fantastisch analytisch framework vond van zo'n Westers moreel model, en dat ik dat daarom waarschijnlijk niet gebruikt heb. Desondanks blijft het zonde dat dat werk nooit vertaald is: dat had internationaal potten kunnen breken.

CV: U hebt moraalwetenschap gestudeerd in de jaren '80. Hoe denkt u dat ze veranderd is in vergelijking met de jaren '60 en in vergelijking met nu?

Claes: Wel, het is belangrijk om de beginteksten te lezen, om op die vraag te beantwoorden. In 1963 bracht men een boekje uit met een aantal teksten over de moraalwetenschap. De grootste bijdragen daarin worden geleverd door Leo Apostel en Jaap Kruithof. Die hadden een project, het project van de moraalwetenschap. Om een aantal rede-

nen is dat in belangrijke mate mislukt. Deels denk ik door het feit dat de opvolgers van die generatie hun eigen weg opgingen, en deels omdat de noodzaak van het project voor de maatschappij wegviel. Er zijn nog altijd elementen in die programma's die er nu nog altijd zijn. Ik denk bijvoorbeeld aan de nadruk op de interdisciplinariteit, die zit er nog altijd in. Toen ik studeerde, was er een bepaalde vermoedheid in de moraalwetenschap binnengeslopen. Ten eerste omdat de oprichters toen al wat ouder waren en die innerlijke noodzaak wegviel, ten tweede omdat het moraalwetenschappelijk project tot op zekere hoogte onuitvoerbaar leek. En in zekere mate was dat wel zo. Je moet maar eens proberen het moraalwetenschappelijk project in al z'n facetten te realiseren. Daardoor was de richting moraalwetenschap toen ik studeerde eigenlijk niet zo goed. Nu, ik vond ze fantastisch, maar er waren een aantal problemen mee. Wij kregen toen bijvoorbeeld geen economie, terwijl dat onontbeerlijk is voor een studie van de moraal.

Nu, in de jaren '90 kwamen hier een aantal van de jongere mensen, onder andere ik, maar ook Gert, Erik en Johan [Gertrudis van de Vijver, Erik Weber, Johan Braeckman, nvdr]. En dat samen met het feit dat Commers, Raes en Freddy Mortier zich terug achter dat project gezet hebben, en er administratief een aantal programmawijzigingen moesten zijn, zorgde ervoor dat het programma er nu beter uitziet dan in mijn tijd. Nu zijn er nog een aantal problemen, zoals het feit dat de studenten moraalwetenschap veel te veel les hebben in andere faculteiten met grote groepen studenten, maar het probleem is dat we heel vaak niet anders kunnen. Dit zijn de vakken die we krijgen. Theoretisch zit het goed, maar in de praktijk zijn we het nog wat aan het bijschaven. Dit is wat betreft de richting. Wat iedereen echter een stuk uit het oog verloren is, is het intellectuele project. Mijn suggestie voor de tweejarige master was om er een vak in op te nemen: de grondslagen van de moraalwetenschap. Dat zou een reflectie inhouden over wat het project moraalwetenschap nu eigenlijk is, welke formuleringen je daarin hebt, en welke ethische theorie erbij past. In 1963 bijvoorbeeld was een ethisch realisme belangrijk, dat Apostel en Kruithof beïnvloedde. Nu zijn daar nieuwe versies van. Een vraag in dat vak zou dan zijn: hoe sluiten die nieuwe theorieën aan bij de moraalwetenschap? Hoe kunnen ze elkaar verrijken? Ik herinner me in die trant bijvoorbeeld een thesis van Freddy Verbrugge, bij Kruithof, over argumenten pro en contra een wetenschappelijke moraal, met een onderzoek naar de verhoudingen tussen biologisch evolutionisme, logisch positivisme en emotivisme. Ik weet niet of dat vak er zou komen, maar het zou zeker interessant zijn. Nu kun je beargumenten: waarom geeft men dat niet in 2de bachelor? Maar ik denk niet dan men dan al genoeg achtergrondkennis en methodiek heeft om er al over te kunnen spreken. Als je dat in de master krijgt, is het intellectueel veel stimulerender.

CV: Hoe zal de moraalwetenschap in het algemeen evolueren?

Claes: Wel, ik blijf erop hameren: we moeten allemaal opnieuw de *Ethicologie* bestuderen. Ik heb aangegeven dat ik daar een dubbelzinnige relatie mee heb, door de positie die ik innam in m'n doctoraat. Daartegenover staat dat we hier leven en dat we hier Westerse mensen zijn. Het zou goed kunnen dat de *Ethicologie* beperkte relevantie heeft, maar we zijn hier niet bij de Hottentotten. Met betrekking tot het Westen is de *Ethicologie* een cruciaal werk. Een van de mooiste stukjes daarin gaat over de niveau's van het morele verschijnsel. Daar analyseert hij de ethiek en de ethicologie, jammer genoeg in maar 10 pagina's. Als je dat gestudeerd hebt, dan weet je hoe de ethicologie werkt, wat we moeten bestuderen. Eigenlijk zouden we terug moraalwetenschappelijk moeten werken.

CV: Als je het hebt over moraalwetenschappelijk werk, bedoel je dan vooral het descriptieve element of het logisch-semantisch element? Beide staan vermeld bij Kruithof en Apostel, maar bij Apostel wordt het descriptieve element benadrukt. We kunnen dat kaderen in het moreel realisme van toen, maar sindsdien constateren we steeds meer dat normen e.d. veel plastischer zijn dan vermoed, en veel meer een interne dynamiek vertonen, die je vooral logisch moet bestuderen. Had Apostel niet meer de nadruk kunnen leggen op het logisch element?

Claes: Ja, maar je kunt het belang van het descriptieve niveau echt niet onderschatten hoor. Er zijn twee dingen die men moet onthouden. Ten eerste waren er op het moment dat dat project werd uitgewerkt, heel weinig gegevens voorhanden. En nog veel minder wetenschappelijk betrouwbare gegevens, over bijvoorbeeld het seksuele leven van de mens. Uiteraard waren er wel een aantal studies, maar zoals Van Ussel zegt, het seksuele was bijna een infracultureel genre. Erover spreken was problematisch, en de modellen waarin over ethische kwesties gesproken werd, zijn heel vaak ideologische structuren. Dus voor een deel is dat historisch te begrijpen, omdat op dat moment zij het descriptieve niveau woude invullen. We wisten toen echt niets over de mens, zowel theoretisch gezien, als over concrete groepen mensen. Gelukkig krijg je dan van die prachtige boeken zoals die van Maria Ossowska over normen. Als je die zou inventariseren merk je op dat er een aantal links zijn tussen normensystemen en economische systemen. Dat vergeet je wanneer je er op een theoretische ideologische manier, of op een louter wijsgerige manier, wil over spreken. In die zin is het descriptieve heel belangrijk. In een degelijke descriptie van het maatschappelijke veld, een ordening van je gegevens, zit de kern van wat je verder moet doen.

Ten tweede kan men het belang ook tegenwoordig illustreren. Neem bijvoorbeeld het begrip van sexual citizenship in de de seksuele ethiek. Je hebt een aantal boeken die daar conceptuele analyses op uitvoeren. De seksuele burger is de burger waarvan de seksualiteit een belangrijk en funderend element is, die de maatschappij in bepaalde mate moet erkennen. Daarnaast heeft die burger, als burger, ook een aantal verantwoordelijkheden. Voor een aantal mensen is de notie van seksueel burgerschap een complement voor de meer liberale procedurale consentaanpak. Nu, als je kijkt in de literatuur, en ze zijn er al 10-15 jaar over bezig, zie je nog geen enkele comparatieve inventarisering van hoe dit begrip op het veld zelf gerealiseerd wordt. Je kan erover blijven filosoferen tot je een ons weegt, maar het loont meer om te kijken hoe het begrip groeit, hoe het zich manifesteert in wetgeving, in public discourses, in policy programs, in de claim rights van bepaalde groepen, in internationale betrekkingen, etc. En als je dat materiaal samen zou brengen, kun je zien hoe het begrip sexual citizenship in de realiteit een invulling krijgt. Je kunt als filosoof blijven lullen, en daar een mooie carrière over hebben, maar daar stopt het dan ook. Dus in die zin is het descriptieve, de inventarisering heel belangrijk, net zoals logica heel belangrijk is.

CV: Dit impliceert wel dat de moraalwetenschap een ontzettend brede discipline is, waar men makkelijk een cruciaal element vergeet. Heeft Jan Verplaetse dat dan niet heel goed aangepakt in z'n nieuwste boek, *Het morele instinct*, door eerst weer te geven hoe mensen in het brein bepaalde moralen ontwikkelen en dan in z'n laatste hoofdstuk dan puur naar die normering, morele systemen, interne logica van morele systemen gaat, om zo eigenlijk de juiste balans te vinden?

Claes: Ik denk dat Kruithof in belangrijke mate die evolutionaire psychologie zou appreciëren, als een cognitief-wetenschappelijk model van de mens. Kijk maar naar *de Zingever*, dat gaat over niets anders dan zo'n model van een mens. Maar ik denk dat hij een zeker gevoel zou hebben van waakzaamheid. Uiteraard kun je een theoretisch evolutionair model van types van moraal maken, maar het maatschappelijke kan je niet vergeten. De mens is een plastisch wezen. Ik denk dat hij daar de discussie zou aangaan. Wat Jan Verplaetse doet is enorm interessant werk, hoewel ik het niet eens ben met veel van de dingen die hij zegt. Waar zijn werk over gaat, is een noodzakelijk aspect binnen het denken over de mens waar je rekening mee moet houden.

CV: Wie is Jaap Kruithof eigenlijk? Wat zouden toekomstige generaties filosofen moeten onthouden van hem, en wat de maatschappij?

Claes: Jaap Kruithof was een imposant iemand, waar je niet langs kon, maar waar ik nogal veel intellectuele, politieke en levensbeschouwelijke problemen mee had. Ik herinner me nog een examen over *De Mens aan de Grens*. Hij beweerde dat je religie en godsdienst uit elkaar kon trekken. Mijn stelling op het examen was dat dat niet lukt, omdat dat twee kanten van de medaille zijn. Je hebt de een niet zonder de ander. Voor hem was dat een radicale uitspraak, omdat dat tegen z'n atheïstische religiositeit inging. Ik zat meer op de lijn van Vermeersch op het vlak van axiologie, meer subjectivistisch gericht. Kruithof z'n marxisme, z'n nadruk op het maatschappelijke in je analyse betrekken, denk maar aan *Arbeid en Lust*, apprecieerde ik enorm. Maar de sterkste invloed die hij op mij gehad heeft, was dat hij enorm analytisch was: als je een complexe situatie hebt, zoals bijvoorbeeld maatschappelijke, maar ook andere, dan moet je dat opsplitsen in z'n samenstellende aspecten. Je moet de relaties tussen die dingen gaan bekijken: de actoren, die diepte van relaties tussen de actoren, de macro-context, de meso-context, de micro-context. Het idee van de moraalwetenschap dus, maar op een dusdanige analytische manier uitgesplitst die heel indrukwekkend is. Sommigen werden daar gek van, maar ik heb daar enorm veel van bijgeleerd. Het ironische is dat er misschien een paradox zit, in het feit dat zijn neiging tot analyse in zekere zin een modelmatig denken is. Voor veel mensen komt dat uiteraard over als een simplificatie. Maar je wist dat dat in een bredere context zit. En het is die combinatie van analytische kracht, bouwen van modellen en het oog hebben voor de genuanceerdheid van hoe de wereld in elkaar zit. Die nadruk op begripsanalyse én het grondig besef van de historiciteit van maatschappij en mens is belangrijk. Want heel vaak zitten die analytische filosofen als het ware in het ijle te filosoferen. Kruithof heeft altijd theorie en praktijk geprobeerd te combineren, en dat is knap. Aan het einde ging het meer de andere kant op [*Ingaan, omgaan en doorgaan met de dingen*, nvdr], en sommige dingen waren cafépraat, zoals dat van die snijbloemen. Maar die combinatie van Kruithof, en ik betrap er me op dat ik dat te weinig doe, behalve dan in de cursus seksuele en relatie-ethiek, moeten we blijven toepassen.

CV: Is er nog iets dat u wil meegeven?

Claes: Zo maken ze ze niet meer, hé. Maar dat geldt ook voor een aantal anderen hoor. Dat geldt ook voor Etienne Vermeersch, Leo Apostel, en anderen, en dat heeft voor een stuk te maken met dat de universiteit institutioneel veranderd is. Zij waren tot op zekere hoogte pausen in hun eigenlijk koninkrijk. Zij hadden diensten hé. (Glimlacht)

Interview & Redactie: Constantijn Vermaut